

Українські землі наприкінці 50-х – у 80-ті рр. XVII ст.

1. Гетьманування І. Виговського, Ю. Хмельницького.
2. Поділ Гетьманщини.
3. Гетьманування П. Тетері, І. Брюховецького, П. Дорошенка, Д. Многогрішного, І. Самойловича.
4. Занепад Правобережжя. Запорозька Січ у складі Гетьманщини.
5. Адміністративно-територіальний устрій Слобідської України.

Протягом 1576—1648 рр.
українськими гетьманами
були:

І.Підкова,
Я.Шах,
С.Зборовський,
І.Оришевський,
С.Скалозуб,
К.Косинський,
С.Наливайко,
Г.Лобода,
М.Шаула,
П.Конашевич-
Сагайдачний,
М.Жмайло,
М.Дорошенко,
І.Сулима,
Т.Федорович,
П.Бут

Після Б.Хмельницького
(1648—1657) гетьманами
Лівобережної України
були:

І.Виговський
(1657—1659),
Ю.Хмельницький
(1659—1663),
І.Брюховецький
(1663—1668),
Д.Многогрішний
(1668—1672),
І.Самойлович
(1672—1687),
І.Мазепа
(1687—1708),
І.Скоропадський
(1708—1722),
Д.Апостол
(1727—1734),
К.Розумовський
(1750—1764)

Гетьманами
Правобережної України
були:

П.Тетеря (1663—1665),
С.Опара (1665),
П.Дорошенко
(1665—1676),
М.Ханенко (1669—1674),
Ю.Хмельницький
(1677—1681)

Гетьманом України
в еміграції був наступник
І.Мазепи П.Орлик
(1710—1742)

Гетьманування І. Виговського, Ю. Хмельницького.

1657-1659

15 вересня 1657 р. старшинська рада в Чигирині обрала до повноліття Юрія Хмельницького гетьманом І. Виговського, а в жовтні і козацька рада в Корсуні обрала його вже повноправним гетьманом без будь-яких обмежень.

Він підтримував союзницькі відносини зі Швецією і Трансільванією, Кримським ханством та Московською державою.

□ **Помилки:**

- гетьман усіляко підтримував козацьку старшину і шляхту, нехтуючи при цьому інтересам и простих козаків, селян і міщан;
- згубним для Української держави стало те, що для боротьби з антигетьманськими виступами І. Виговський почав шукати допомоги Москви, а також скористався допомогою кримського хана.
- прорахунки гетьмана спричинили те, що з жовтня 1657 р. в Україні розпочалися козацькі заворушення, які очолили кошовий отаман запорожців Яків Барабаш та полтавський полковник Мартин Пушкар.
- фактично ці події започаткували період громадянської війни. В українській історії його також називають добою Руїни.

-
-
- **За результатами цих переговорів 16 вересня 1658 р. на козацькій раді неподалік м. Гадяча було схвалено україно-польську угоду, за якою:**
  - Україна в межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств під назвою Руське князівство входить до складу Речі Посполитої як третя складова федерації — поряд із Польським королівством і Великим князівством Литовським;
  - — Федерація об'єднувалася особою спільного короля, обраного представниками всіх трьох держав;
  - — на чолі Руського князівства був гетьман, якого затверджував король із чотирьох кандидатів, які були представниками козацької старшини. Гетьман обирався довічно;
  - — гетьманові заборонялися зовнішньополітичні зносини з іншими державами;
  - — польські й литовські війська не мали права перебувати в Україні;
  - — козацький реєстр мав становити 30 тис. осіб. Гетьман мав право представляти королю щорічно по 100 козаків із кожного полку для надання їм шляхетської гідності;

-
-
- 21 вересня 1659 р. під містом Германівкою на Київщині відбулася козацька рада, яка обрала новим гетьманом Ю. Хмельницького. І. Виговський урятувався втечею до поляків, але в 1664 р. його звинуватили в змові проти Польщі й розстріляли.

1659-1663

Після отримання гетьманської булави Ю. Хмельницький вирішив налагодити мирні відносини з Московською державою .

Переяславські статті 1659 р.

- — позбавлення права старшини без дозволу царя переобирати гетьмана;
- — втрата гетьманом права самостійно призначати, звільняти чи засуджувати до страти старшину й полковників;
- — розміщення московського війська, окрім Києва, у Переяславі, Ніжині, Чернігові, Брацлаві та Умані;
- — підпорядкування Київської митрополії Московському патріарху (цю статтю пізніше було скасовано);
- — заборона українському уряду підтримувати дипломатичні відносини з іншими державами й організовувати військові походи без дозволу Москви.

Слободищенський трактат 1660 р

- — вилучено статтю про Руське князівство;
- — гетьман був зобов'язаний надавати військову допомогу Речі Посполитій у її війнах з іншими державами;
- — підтверджувалася заборона гетьману вести самостійну зовнішню політику;
- — польській шляхті й магнатам поверталися усі маєтності на українських землях.

Поділ Гетьманщини.

- У цей час остаточно склався поділ території України на Правобережну, яка визнавала польську владу, і Лівобережжя, підвладне Московській державі.
- В обох частинах козацької держави в 1663 р. було встановлено окремі гетьманати: на Правобережжі у січні 1663 р. козацька рада в Чигирині обрала гетьманом Павла Тетерю (1663 — 1665 рр.).
- На Лівобережжі після короткого гетьманування Я. Сомка (1662 р.), якого не визнала Москва, 27 червня 1663 р. на чорній раді в околицях м. Ніжина обрали гетьманом Івана Брюховецького (1663—1668 рр.).

Гетьманування П. Тетері, І. Брюховецького, П. Дорошенка, Д. Многогрішного, І. Самойловича.

1663-1665

Після обрання гетьманом Тетеря мав за мету об'єднати Правобережну і Лівобережну Гетьманщину. Він намагався схилити на свій бік Я. Сомка та інших лівобережних старшин. Але останні не бажали ділитися владою.

-
-
- У жовтні 1663 р. на територію Лівобережної України вторглося польське військо на чолі з королем Яном Казимиром, татари і правобережні козацькі полки на чолі з П. Тетерею.
  - Похід Лівобережжям тривав до березня 1664 р. і зазнав цілковитої поразки.
  - У відповідь спалахнуло антипольське повстання, до якого доклав руку і І. Виговський, що намагався усунути П. Тетерю від влади. Повстанців очолили кошовий отаман І. Сірко, полковники Василь Верениця, Василь Дерик, Остап Гоголь, Василь Дрозденко, козак Сулима. Жорстоке протистояння тривало до червня 1665 р., коли П. Тетеря втік до Польщі.

1663-1668

Обрання гетьманом Лівобережжя кошового отамана Запорозької Січі **Івана Брюховецького** відбулося перш за все завдяки московській підтримці. Іншим претендентом на булаву був Я. Сомко, який виступав за сильну гетьманську владу і засуджував свавільні дії московських воєвод в Україні.

Новий гетьман у листопаді 1663 р. підписав з представниками царського уряду Батуринські статті.

- — гетьманський уряд зобов'язувався безоплатно забезпечувати продуктами харчування московські гарнізони, розташовані в Україні;
- — гетьманський уряд зобов'язувався здійснювати заходи для схоплення й повернення російських втікачів (їх переховування каралося смертю);
- — встановлювалася заборона для українських купців у Московській державі продавати вино і тютюн, оскільки це завдавало збитків царській монополії на продаж цих товарів;
- — заборонявся продаж хліба на Правобережну Україну й кримським татарам;
- — необхідно було скласти перелік усіх козаків, міщан й поселян, а також вказати розміри їх земельних володінь.

У вересні 1665 р. Брюховецький першим з українських гетьманів здійснив візит до Москви, де підписав нові статті, що значно посилювали залежність козацької України від царського уряду.

- — українські землі й міста проголошувалися володіннями московського царя, а з їх населення (крім козаків) стягувалися до царської казни податки;
- — вибори гетьмана відбувалися у присутності московських представників, а гетьманські клейноди новообраний гетьман отримував від царя;
- — дипломатичні зносини гетьмана з іншими державами заборонялися;
- — київську митрополію мав очолити московський ставленик;
- — гетьман позбавлявся права надавати українським містам самоврядування, відтепер це здійснювалося виключно царем;

-
-
- Тим часом у результаті тривалих переговорів 30 січня 1667 р. **у селі Андрусово**, під Смоленськом, між Росією та Польщею було досягнуто угоди про перемир'я на 13,5 року (Андрусівське перемир'я).
  - На підписання до Андрусова не запросили ні лівобережного гетьмана І. Брюховецького, ні новообраного правобережного гетьмана П. Дорошенка, що в котре засвідчувало ставлення Москви і Варшави до України.
  - Згідно з умовами перемир'я закріплювався поділ України: Правобережна Україна (без Києва) відійшла до Польщі, а Лівобережжя та тимчасово Київ (на 2 роки), залишилися за Московією. Запорожжя мало визнавати владу обох держав.

1665-1676

Петро Дорошенко, обраний гетьманом 1665 р., був яскравим представником національно-патріотичних сил, котрі намагалися зупинити руйнівні тенденції в суспільстві, об'єднати українські землі в єдину соборну державу.

Намагаючись зміцнити внутрішні позиції гетьманату, П. Дорошенко здійснює кілька реформаторських кроків:

- – розпочинає систематичне скликання військових рад;
- – створює постійне наймане військо, так звані сердюцькі полки (з числа молдаван, сербів і частково місцевих жителів), щоб забезпечити незалежність від козацької старшини;
- – проводить на кордоні нову митну лінію, розпочинає випуск власної монети;
- – активно заселяє спустошені землі Правобережжя.

-
-
- Туреччина разом з П. Дорошенком розпочала війну з Польщею, яка закінчилась ганебним для Польщі Бучацьким миром (1672 р). Але від перемоги Туреччини П. Дорошенко майже нічого не виграв. Західне Поділля перейшло під безпосереднє керівництво Туреччини, а П. Дорошенко мусив задовольнитися напівзруйнованими і обезлюдненими Брацлавщиною та Київщиною. В цей час турки і татари нещадно пюндрують Україну, а гетьман П. Дорошенко як їхній союзник втрачає підтримку мас, його авторитет невпинно падає. У середині 1675 р. ситуація стає критичною, гетьмана покидають майже всі прибічники. Перебуваючи у безвихідному становищі, П. Дорошенко склав свої повноваження на користь І. Самойловича (вересень 1676 р.).

1668-1672

На козацькій раді в Глухові в 1669 році лівобережне козацтво обрало гетьманом Дем'яна Многогрішного, який орієнтувався на Москву.

16 березня 1669 року в м. Глухові між гетьманом Лівобережної України Д. Многогрішним і московським урядом був підписаний договір, що отримав назву Глухівські статті. Він складався з 27 пунктів і декларував права України на основі Березневих статей 1654 року.

За Глухівськими статтями:

- • московські воєводи залишилися лише в п'ятьох містах — Києві, Переяславі, Чернігові, Ніжині й Острі, де вони не мали права втручатися в справи місцевої адміністрації;
- • козацький реєстр установлювався в кількості 30 тис. осіб;
- • гетьман мав право утримувати 1 тис. найманого війська;
- • податки збиралися виключно козацькою старшиною;
- • гетьманові заборонялося вступати в зносини з іноземними державами;
- • обмежувався перехід селян у козацтво.

Внутрішня політика. Д. Многогрішний намагався проводити політику, спрямовану на захист державних інтересів України:

- • домігся, щоб Київ з округою, незважаючи на умови Андрусівського перемир'я, залишився в складі Лівобережжя;
- • спирався на полки компанійців і прагнув зміцнити гетьманську владу, поступово ослаблюючи політичну роль козацької старшини;
- • вів таємні переговори з П. Дорошенком про можливість переходу Лівобережної України під протекторат Туреччини.

- В червні 1672 р. поблизу Конотопа новим гетьманом обрали генерального суддю Івана Самойловича (1672—1687). Царські представники поновили з ним договір — т. зв. Конотопські статті, які доповнювали Глухівські 1669 р.

1672-1687

Глухівські 1669 р.

- 1) новообраному гетьманові заборонялось без царського указу й старшинської ради висилати посольства до іноземних держав і, особливо, підтримувати відносини з гетьманом Дорошенком;
- 2) козацькі послы не мали права брати участь у переговорах із представниками польського уряду в Москві у справах, які стосувалися Війська Запорізького;
- 3) лівобережним полкам заборонялося надавати військову допомогу Правобережній Україні в її боротьбі проти Польщі;
- 4) гетьман не мав права позбавляти старшину посад або карати без згоди старшинської ради чи вироку військового суду;
- 5) Скасовувалися компанійські полки, що були реальною військовою силою, на яку міг опертися гетьман.

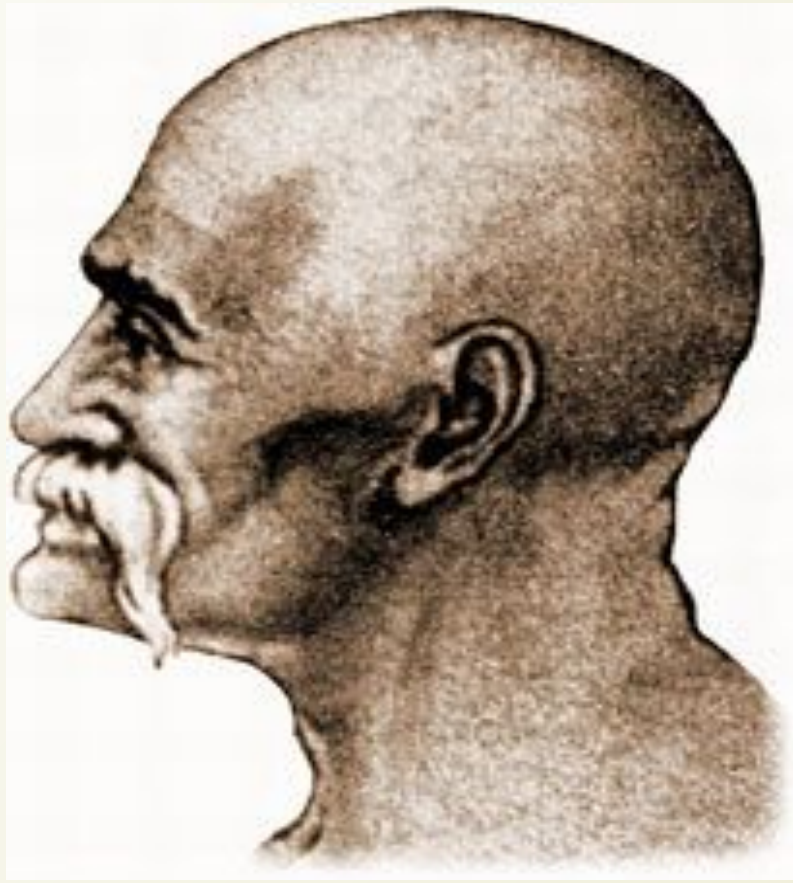

-
-
- У зовнішній політиці гетьман приділяв велику увагу з'єднанню всіх козацьких земель під своєю булавою, виступив проти намагань Запоріжжя проводити окрему політику. Вороже ставився до Польщі й не довіряв їй, стояв за порозуміння з Туреччиною й Кримом. Не хотів ділитися владою з П.Дорошенком, тому наполягав перед московським урядом на війні з правобережним гетьманом.

Запорозька Січ у складі Гетьманщини.

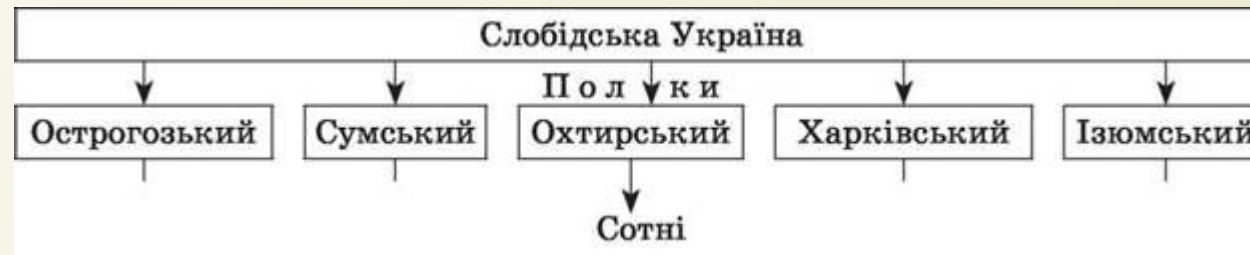
- Після створення Української козацької держави Запорозька Січ підлягала владі гетьмана, хоча й зберігала певну автономію у внутрішньому житті.
- Після укладення Андрусівського перемир'я 1667 р. Запорозька Січ перебувала під контролем Речі Посполитої і Московської держави, а фактично здійснювала самостійну політику, керуючись лише власними інтересами. За «Вічним миром» 1686 р.
- Січ підпорядковувалася лише московському царю. Саме від цього часу були заборонені будь-які стосунки запорожців із Польщею та Кримським ханством, а для контролю над козаками на запорозьких землях збудували фортеці, де розмістили московські залоги.

Одним із найвідоміших отаманів Запорозької Січі другої половини XVII ст. був Іван Сірко (початок XVII ст. — 1680). Він здійснив понад 60 переможних битв проти військ Туреччини, Кримського ханства і ногайських орд. Вважається, що під його керівництвом запорожці звільнили понад 100 тис. бранців.

Адміністративно-територіальний устрій Слобідської України.

- У Слобідській Україні існував козацький устрій. У 50-х рр. XVII ст. царський уряд сформував з українських переселенців козацькі слобідські полки.

- Полковників обирали довічно. Крім того, у Слобожанщині нерідко спостерігалось успадкування посади полковника. Це було пов'язано з особливостями заселення краю: полковники, як правило, були ватажками переселенських груп. Полковники підпорядковувалися безпосередньо белгородському воєводі. Обраного полковника спочатку затверджував белгородський воєвода, а потім подавав його на затвердження цареві. Посади гетьмана на Слобожанщині не було.

